

integrated training system that would be based on the principle of matching physical and psychological characteristics of student to the teaching methodology. The lack of a unified database of adult education, fragmented studied concepts led to the fact that today there is no consensus about which student should be classified as an «adult»; how effective are the method of secondary education if applied to professionally formed person; what is the role of a teacher in this process. The article is aimed at presenting clear vision of the term «andragogue», characteristics of adult conscious comprehension, principles of teaching the adults. Turn to history, analysis of the ideas of those who stood at the origins of the adult education theory formation enables understanding of trends and categories, allows the creation of new concepts and principles. Helping the learner diagnose their needs, planning the activities that would produce the desired effect, creating the conditions, selecting the most effective methods, providing human and material resources that will help to learn, measure the outcomes of the learning experience, to satisfy needs and goals had been described by Knowles as the main andragogue's activity.

Key words: skills, social change, technological development, unification of world experience, foreign language competence, adult student.

УДК 372.881.116.12

Хома Ольга Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

ОРФОГРАФІЧНІ ВПРАВИ ЯК МЕТОД ФОРМУВАННЯ ПРАВОПИСНИХ УМІНЬ

У статті розглядається проблема формування правописних умінь на уроках української мови в початкових класах. Орфографічні вправи визначено одним із практичних методів навчання правил написання слів. Автором розглянуто ключові поняття до теми статті, з'ясовано стан сформованості в молодших школярів правописних умінь. Сформульовано умови ефективності уроку у процесі засвоєння правил написання слів, виокремлено види орфографічних вправ, подано методику їх проведення.

Ключові слова: орфографія, правописні уміння, орфографічна вправа, списування, диктант.

Постановка проблеми. Початкова школа є основною ланкою у формуванні в учнів культури писемного мовлення. Знання з основ орфографії молодші школярі отримують упродовж чотирьох років навчання. Сьогодні оновлена програма з української мови містить низку змін. Наприклад, доповнено правилами переносу з буквосполученнями дж, дз, йо, бо, словами з апострофом; у 2 класі вилучено повністю теми про ненаголошені голосні та спільнокореневі слова, перенісши їх у 3 клас; змінено перелік окремих словникових слів та інші. Потреба внесення змін у навчальну програму спричинена тим, що знанневий підхід в оволодінні мовною системою не дав позитивного результату. Певна частина учнів відчувала труднощі в застосуванні правил правопису.

Сьогодні у навчально-виховний процес початкової школи поступово, але впевнено влітаються новітні інформаційні технології. На зміну старим методикам приходять сучасні, розвивальні, що передбачають, окрім звичайного навчання, всебічний розвиток особистості. Це зумовило пошук нових підходів та удосконалення традиційних методів до навчання основ орфографії у початковій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метод практичних вправ досліджувався низкою науковців (В.Бондар, М.Вашуленко, О.Савченко, М.Фіцула, В.Ягунов та ін.). В галузі методики навчання української мови в початковій школі М.Вашуленко розроблено методи і прийоми вивчення основ орфографії [4]. Г.Коваль, Н.Деркач, М.Наумчук визначено види та критерії систематизації орфографічних вправ [3].

М.Наумчук укладений «Словник основних термінів», в якому тлумачиться значення орфографічної термінології [5]. Методиці навчання основ орфографії присвячені наукові статті О.Біляєва, В.Вітюк, К.Пономарьової, І.Хом'яка та інші. Відтак, В.Вітюк [2] визначає етапи формування правописної грамотності і відповідно вправи: репродуктивні, продуктивні, конструктивні, творчі завдання, робота над помилками.

Досліджуючи методичну систему формування образного мислення, О.Плис [6, с.3] запропоновано інноваційні методи навчання («Листівки», «Входження в картину», «Фотограф» та інші), які передбачають застосування навчальних диктантів.

Таким чином, у сучасній методиці система орфографічних вправ розроблена на належному рівні, проте слід урахувати вимоги соціокультурної лінії Державного стандарту початкової загальної освіти галузі «Мови і літератури» до мовної освіти та зміни в оновленій програмі з української мови.

Мета статті – з'ясувати значення орфографічних вправ у

формуванні правописних умінь, визначити види та методику проведення окремих із них.

У сучасній лінгводидактиці сформульовано поняття: «орфографічні вправи». «Орфографічні вправи: звуко-буквений аналіз слів, знаходження різниці між звучанням і написанням, аналіз орфограм, віднесення їх до тієї чи іншої категорії, відповідно до принципів орфографії або до типів орфографічних правил; орфографічне коментування тексту, орфографічний розбір; диктанти; робота з орфографічними завданнями, робота з орфографічними словниками та довідниками; вирішення орфографічних задач; побудова алгоритмів вирішення орфографічного завдання; промовляння слів і тексту; складання словничків; самоперевірка чи взаємоперевірка текстів; виправлення помилок і пояснення їх причин. Орфографічні вправи комбінуються з граматичними, фонетичними, словотвореннями, орфоепічними вправами [5, с. 34].

«Орфографічні вправи – це вправи, що виробляють уміння й навички грамотного письма на основі дотримання орфографічних правил. Виділяють такі орфографічні вправи: списування, диктанти, орфографічний розбір, вправи з орфографічним словником, довільне письмо (добирання слів з орфограмами), вправи з розвитку мовлення (переклади, перекази, твори), що містять і орфографічні завдання. Орфографічні вправи передбачають розпізнавання орфограм задля вироблення вмінь; обґрунтування написаного; дописування слів, вставлення пропущених букв тощо» [8, с. 177].

Психологічна література розглядає орфографічні вміння як орфографічні дії, засновані на чіткому усвідомленні орфограм і правил, а також операцій із застосування цих правил [4, с.278]. Серед шляхів оволодіння правописною навичкою визначено: перший – як процес повільного накопичення зорових образів слів унаслідок довготривалого механічного списування; другий – формування орфографічної грамотності, що пов'язано з роботою мислення, виконання різних видів лінгвістичного аналізу, усвідомлення правил правопису [4, с.279].

Правописні уміння розглядаються нами як готовність молодшого школяра у процесі писемного мовлення застосовувати правила написання слів, що ґрунтуються на знаннях, навичках, сформованих у процесі виконання орфографічних вправ.

У практиці роботи початкової школи види вправ об'єднано в такі групи: 1) списування; 2) диктанти; 3) орфографічний розбір; 4) робота з орфографічним словником; 6) вправи з розвитку мовлення (перекази, твори), які включають орфографічні завдання.

Сучасна методика навчання орфографії передбачає не лише знання молодшими школярами правил написання, а й застосування їх на різних етапах: 1) під час ознайомлення з орфограмами; 2) у процесі проведення орфографічних дій; 3) в писемному мовленні.

Як зазначає М.Вашуленко, процес оволодіння правописною навичкою складний і довготривалий. Сюди входить вивчення, усвідомлення правила, вироблення вміння користуватися ним, перенесення його на інші приклади, вміння розпізнавати аналогічні написання, поступову автоматизацію свідомих навичок. Саме тому орфографічні вправи є найбільш численними й різноманітними [4, с.285].

Бесіда з учителями початкової школи показала, що застосування означених вправ матиме успіх при дотриманні умов:

- системне застосування їх, незалежно від теми уроку;
- свідоме засвоєння правописних норм;
- взаємозв'язок дидактичних і лінгводидактичних принципів навчання;
- систематична робота над помилками.

Досліджуючи стан сформованості правописних умінь на основі спостереження за діяльністю учнів на уроках рідної мови, нами з'ясовано, що серед типових помилок є такі: написання слів з ненаголошеними Е, И в корені слова (до 30%); уживання апострофа (до 15%), написання НЕ з дієсловом (до 12%), уживання апострофа, великої букви (до 10%) та інші.

Нами визначено умови ефективності уроку у процесі засвоєння правил написання слів, виокремлено види орфографічних вправ, які попереджують помилки.

Ефективність уроку української мови залежить від урахування характеру матеріалу, внутрішньої його логіки. Так, тема «Апостроф» у початкових класах вивчається двічі: у розділі «Звуки і букви», у розділі «Будова слова». У першому випадку маємо на письмі фонетико-графічне написання, яке безпосередньо визначається вимовою. Головним у методиці його вивчення є розвиток слуховимовних умінь. Лінгводидактична основа вивчення правила – слуховимовна з послідовним застосуванням звуко-графічного зіставлення. У другому випадку маємо фонетико-морфологічне написання. Аналіз орфограми за характером свідчить, що під час засвоєння написання важливими є вміння розрізняти голосні та приголосні звуки в слові, зіставляти звуковий та буквенний склади слова, визначати будову слова. Від цього та від лінгвістичної природи написань залежить добірка правописних вправ.

Серед критеріїв визначення орфографічних вправ слід виокремити соціокультурний. Учитель повинен дібрати такі вправи, які знайомлять учнів з історією нашої держави, її символами, рідним краєм. Ураховуючи технологію текстоцентризму, орфографічний аналіз тексту буде доцільним і сприятиме формуванню комунікативних умінь.

Наше дослідження показало, що в 1-2 класах ефективною вправою є списування. У методиці початкової школи відомі різні види списування: дослівне, творче, вибіркоче. Мета їх використання – запам'ятати правопис слів, формувати культуру писемного мовлення.

У навчальному процесі початкової школи у 2 класі практикується творче списування. За характером завдань можна виділити такі його види: 1) з граматико-орфографічними; 2) логіко-стилістичними завданнями. Між цими видами списування немає чіткого розмежування: нерідко застосовується списування з логіко-граматичними завданнями, розв'язування орфографічних завдань супроводжується стилістичними і т.п.

Методика проведення списування така:

- читання слова, тексту, речення вчителем;
- з'ясування лексичного значення незнайомих слів;
- завдання для списування;
- інструктаж до виконання завдання;
- списування;
- перевірка написаного;

- творча робота.

Як показує опитування вчителів початкової школи, навчальний диктант займає провідне місце у формуванні орфографічних умінь. У лінгводидактичній літературі є різні думки щодо ефективності означеної вправи, проте їх застосування, на нашу думку, сприяє системному формуванню правописних умінь.

У статті «Психологія диктанту» С.Болтівець вмотивував роль цього виду вправи під час врегулювання описаних ним домінант сприймання [1, с.20]. Серед них такі: 1) домінанта первинності у сприйманні образу слова: дібраний для диктанту текст із запланованою кількістю орфограм зосереджує на собі увагу учнів, створюючи ефект новизни, свіжого сприйняття мовних фактів і явищ; 2) домінанта частоти і кількості вживання набуває сили, якщо учень систематично виконує значний обсяг увесь час повторюваних завдань, долає утруднення, що містять у собі певний незмінний компонент; 3) домінанта яскравості й образності та опосередкування у почуттях і переживаннях учня стосуються найбільшою мірою мистецтва навіювання, що виражається у змісті дібраного тексту. Глибина навіювальних можливостей диктанту залежить від інформативності тексту, виразності мовлення вчителя.

Виходячи з цього, особливу увагу ми звертали на добірку текстів диктанту. Вважаємо, що текст повинен бути соціокультурного змісту, високохудожнім, дитячої тематики і спрямований на формування в молодших школярів духовних цінностей.

У методиці навчання української мови диктанти поділяються на дві великі групи: 1) диктанти без зміни тексту (попереджувальний, пояснювальний, контрольний); 2) диктанти із зміною тексту (вибірковий, вільний, творчий). Залежно від характеру навчального матеріалу диктанти можуть бути словниковими і текстуальними. Крім того, диктанти поділяють на слухові, зорові, зорово-слухові.

У процесі дослідження нами зацентовано увагу на нестандартних їх видах. Окремі з них:

1. Диктант- «намистинка». Це різновид творчого диктанту. Вчитель формулює правило, учні добирають («нализують») слова і коментують їх написання.

2. Диктант - «акцент». Учитель починає текст-розповідь, учні продовжують його, застосовуючи запропоновані на інтерактивній дошці опорні слова.

3. Диктант - «павутинка». Вчитель читає слова на 2-3 орфографічні правила, учні, записуючи їх, групують за типом орфограм.

4. Диктант з обгрунтуванням. Учитель пропонує слова (речення) на інтерактивній дошці з пропущеними буквами, учні вставляють їх, обгрутовує вибір за формулою: «Я вважаю...».

5. Диктант «Зберемо слово». Учні з'єднують слова-половинки, читають слова, що утворилися, і пояснюють правопис. Учителем пропонується комунікативні завдання (скласти діалог).

Особливої уваги потребує робота над словниковими словами. В оновленій програмі з української мови внесено зміни у перелік словникових слів для кожного класу. Наприклад, із переліку слів для 1 класу вилучено такі: влітку, ворота, грона, ганок, ґрунт, квартира, посередині, фартух, якір; додано: комп'ютер та інші. Нами розроблено методику роботи над словниковими словами на основі текстоцентричної технології навчання [9].

Ураховуючи вікові особливості учнів, пропонуємо на одному уроці вивчати не одне, а декілька слів (2-4 слова), зважаючи на характер орфограми. Доцільно використати один із мнемонічних прийомів – групування слів контрольньо-орфографічного списку. Наприклад, за смисловим значенням можна виділити групи слів за темами, поданих в соціокультурній лінії Державного стандарту початкової загальної освіти галузі «Мови і літератури».

Чим більшою кількістю аналізаторів сприймається слово, тим воно краще запам'ятовується дітьми. Кожне слово слід провести через свідомість учня через різні вправи, щоб активну участь під час засвоєння слова брали і зір, і слух, і рука, і пам'ять. Формування правописних умінь є системним, довготривалим процесом.

Слова, які учні вже запам'ятали, повторюються у процесі вивчення інших мовних тем. У зв'язку з цим, учитель на уроці може проводити словникові диктанти «Хто більше запам'ятає?», «Знаю їх правопис», «Слова-цікавинки» тощо.

До орфографічних вправ відноситься робота над помилками. Підготовка розпочинається з перевірки письмових робіт, обліку й класифікації помилок. виправлення може проводитись у такий спосіб: а) неправильно написану літеру чи частину слова вчитель закреслює, зверху пише правильно; б) орфограму, в якій є помилка, підкреслює без надписування в правильному вигляді, а на полях записує перевірене слово; в) тільки на полі позначає наявність помилки в рядку. Цю вправу можна назвати так: «Працюю і виправляю помилки».

Орфографічні уміння значною мірою формуються у процесі проведення вправ з розвитку мовлення (перекази, твори). В процесі довільного, творчого письма активізується і збагачується словник учнів, удосконалюється їх мовлення в цілому, в тому числі з боку орфографічної грамотності.

Сьогодні розроблено орієнтовні вимоги до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи [10]. При оцінюванні письмових робіт враховують правильність і обсяг виконаної роботи. Учитель перевіряє та оцінює якість виконання учнями кожної письмової роботи. Усі письмові роботи навчального і контрольного характеру перевіряються до наступного уроку, на якому рекомендується виконувати роботу над типовими помилками колективно під керівництвом учителя; над помилками, які є не типовими, організовується індивідуальна робота з учнем. При застосуванні різних видів диктантів бажано використовувати опорні таблиці, сигнальні картки, які викликають інтерес до засвоєння орфографічного матеріалу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Формуванню правописних умінь сприяють різні види орфографічних вправ. При їх застосуванні слід дотримуватися методичних вимог, критеріїв визначення, серед яких соціокультурний. Закцентовано увагу на методиці проведення списування та диктантів. Від того, в якій формі, в якій послідовності та на якій основі будуватимуться ці вправи, в значній мірі залежатиме успішне формування правописних навичок учнів.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у визначенні орфографічних завдань у процесі написання переказів.

Список використаних джерел

1. Болтівець С. Психологія диктанту / С. Болтівець // Дивослово. – 1994. – №9. – С. 16-22.
2. Вітюк В. Орфографічна грамотність: формуємо вміння писати без помилок / В. Вітюк. – Учитель початкової школи. – 2016. – №5. С. 4 - 18.
3. Коваль Г.П., Деркач Н.І., Наумчук М.М. Методика викладання української мови / Г.П. Коваль, Н.І.Деркач, М.М.Наумчук: Навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів. – Тернопіль: Астон, 2014. – 287с.
4. Методика навчання української мови у початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Васьуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.
5. Наумчук М. М., Лушпинська Л.П. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови: навч.-мет. посіб. / М. М. Наумчук, Лушпинська Л.П. – Тернопіль: Астон, 2003. – 132 с.
6. Плис О. Формування образного мислення у молодших школярів / О. Плис // Початкове навчання і виховання. – № 31-32, листопад, 2014. – С. 2 - 8
7. Розвантаження та оновлення програм початкової школи // Початкова школа. – №9. – 2016. – С. 2 - 4.
8. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2015. – 320 с.
9. Хома О.М. Методика роботи над словниковими словами з погляду текстоцентричної технології навчання // Початкова школа. - №1. – 2016. – С.6 - 9.
10. Орієнтовні вимоги до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи (Додаток до наказу МОН України від 19.08 2016 № 1009) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/1-2-08-i.pdf>

В статті розглядається проблема формування правописних умінь на уроках української мови в початкових класах. Орфографічне упражнение визначено одним з практичних методів навчання правилам написання слів. Автором розглянуті ключові поняття к темі статті, вивчено стан сформованості у молодших школярів правописних умінь. Сформульовані умови ефективності уроку в процесі усвоєння правил написання слів, виділені види орфографічних упражнень, представлена методика їх проведення.

Ключові слова: орфографія, правописні уміння, орфографічне упражнение, списування, диктант.

The article considers the problem of formation of spelling skills at the lessons of Ukrainian language at primary school. Spelling exercises identified as one of the practical methods of learning the spelling of words. The author considers the key concepts to the topic, clarified the status of completeness of the younger students spelling skills. Formed the conditions of effectiveness of the lesson in the process of learning the rules of spelling, the types of spelling exercises, the technique of their carrying out. The purpose of this article is to clarify the importance of spelling exercises in the formation of spelling skills, identify the types and methodology of some of them. Author forms the concept of «spelling skills» as the willingness of younger students in the process of writing apply rules of spelling, based on knowledge, skills, generated during doing the spelling exercises. Considered the types of spelling exercises that are combined into groups, the criteria for their definition. The author describes the methodology of cheating, proposed non-standard types of learning dictations. Attention is drawn to the changes in the updated program of the Ukrainian language in the list of vocabulary words for each class. Defined conditions for the effective application exercises: the application of their system, regardless of the topic of the lesson; the conscious assimilation of spelling norms; the relationship linguodidactics teaching and learning principles; systematic work on the bugs. Described the indicative requirements for monitoring and evaluation of educational achievements of primary school students. Forms of work with children can be both collective and individual. Recommends using of reference tables, signal cards.

Key words: spelling, spelling skills, spelling exercise, cheating, dictation.